

ELENA
FERRANTE

Între margini

Despre plăcerea de a citi
și de a scrie

Traducere din limba italiană și note de
Cerasela Barbone



NOTA EDITOAREI

Ideea conceperii acestei cărți provine de la un e-mail semnat de profesorul Costantino Marmo, directorul Centrului Internațional de Studii Umaniste „Umberto Eco“. Îl transcriem, parțial, mai jos:

Îmi place să mă gândesc la toamna anului 2020 ca la perioada ideală pentru trei conferințe pe care le-ar putea ține Elena Ferrante la Universitatea din Bologna pentru toți locuitorii orașului, în trei zile succesive, având ca teme activitatea ei de scriitoare, poetica ei, tehnica narativă sau alte subiecte care-i fac plăcere și pot fi de interes pentru un public larg de nespecialiști.

Programul *Eco Lectures* face, în realitate, parte dintr-o tradiție de *Lectiones magistrales* încredințate unor personalități ale culturii naționale și internaționale pe care Umberto Eco, pe-atunci directorul Școlii Superioare de Studii Umaniste, a decis să le propună Universității și orașului Bologna în primii ani ai secolului nostru. Prima serie i-a fost încredințată lui Elie Wiesel (în ianuarie 2000), ultima, lui Orhan Pamuk (în primăvara lui 2014).

Apoi au venit pandemia, perioadele de restricții, întâlnirile publice imposibile. Însă Elena, între timp, dat fiind că acceptase invitația, scrisese cele trei conferințe. Astfel, în noiembrie 2021, actrița Manuela Mandracchia, în rolul Elenei Ferrante, a adus cele trei texte pe scena Teatrului Arena del Sole din Bologna, în colaborare cu Fundația Emilia Romagna Teatro.

Călătoria spre lectură și scris a autoarei continuă, aici, cu un eseu intitulat *Coasta lui Dante*, scris la invitația Asociației Italieniștilor, adică a profesorului Alberto Casadei și a președintelui asociației, Gino Ruozzi. Intervenția a încheiat conferința *Dante și alți clasici* (susținută pe 29 aprilie 2021) și a fost citită de cercetătoarea și criticul literar Tiziana de Rogatis.

Sandra Ozzola

Chinul și condeiul¹

1. În italiană, joc de cuvinte intraductibil — *La pena e la penna*, adică „pedeapsă“, cu sensul figurat de „întristare, durere, mâhnire“; și instrumentul de scris, de la „pana de gâscă“ la „peniță“, „stilou“.

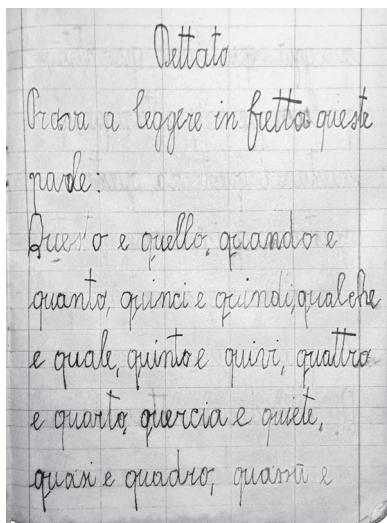
Doamnelor și domnilor,

În această seară o să vă vorbesc despre mania de a scrie și despre cele două metode folosite pe care mi se pare că le cunosc cel mai bine, prima — docilă, a doua — năvalnică. Dar o să încep, dacă îmi permiteți, dedicând câteva rânduri unei fetițe care mi-e foarte dragă și care se află la primele ei încercări cu alfabetul.

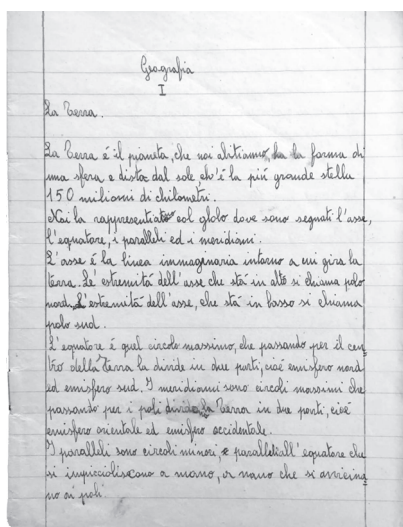
Nu a trecut mult timp de când Cecilia — îi spun așa anume pentru voi — a vrut să-mi arate cât de bine știe să-și scrie numele. I-am dat un stilou și o coală de hârtie, din acelea pe care le folosesc la imprimantă, și ea mi-a spus pe un ton poruncitor: uite; apoi a scris „Cecilia“ concentrându-se intens — literă după literă, de tipar —, cu ochii mijiți, de parcă s-ar fi aflat în pericol. M-am bucurat, dar am simțit și puțină îngrijorare. Din când în când, îmi ziceam: acum o ajut, îi ghidez mâna, îmi do-ream să nu greșescă. Dar ea a făcut totul singură. Nu i-a păsat absolut deloc că începe să scrie pornind din partea de sus a paginii. Și, împingând pixul fie în sus, fie în jos, a atribuit fiecărei consoane și fiecărei vocale dimensiuni la nimereală, una mare, una mică, una medie, lăsând un spațiu generos între semne. La final s-a întors spre mine

și aproape că a țipat: ai văzut?, cu o nevoie imperativă de a fi lăudată.

Bineînțeles că mi-am manifestat bucuria — foarte încântată —, dar ușor stânjenită. De unde teama aceea că greșește? De unde impulsul acela de a-i ghida mâna? Zilele astea m-am tot gândit. În mod sigur, cu câteva decenii în urmă, și eu scrisesem probabil la fel de dezordonat, pe niște foi oarecare, cu aceeași concentrare, cu aceeași neliniște, cu aceeași nevoie de laudă. Dar, cu toată sinceritatea, trebuie să spun că nu-mi amintesc. Primele mele amintiri legate de scris au de-a face cu caietele școlii primare. Aveau — nu știu dacă le mai au — linii negre orizontale, trasate astfel încât să delimiteze spații de diferite dimensiuni. Astfel:



Distribuirea spațiilor se modifica din clasa întâi până într-a cincea. Dacă îți disciplineai mâna și învățai să ții între linii atât literele mici și rotunde, cât și pe cele care-și luau zborul în sus sau alunecau în jos, erai promovată, iar segmentele orizontale care traversau foaia se reduceau, de la an la an, până ce deveneau, într-a cincea, un singur rând. Astfel:



Erai mare de-acum — îți începuseși parcursul școlar la șase ani și acum aveai zece; și erai mare pentru că scriul tău curgea ordonat pe pagină.

Încotro curgea? Ei bine, foaia albă nu era delimitată doar de liniile negre, orizontale, ci și de două linii roșii, verticale, una la stânga, alta la dreapta. Să scrii însemna să te miști între acele linii, iar acele linii — am o amintire

foarte limpede despre asta — au fost calvarul meu. Erau acolo anume să semnaleze, chiar și prin culoare, că vei fi pedepsită dacă scrisul tău nu rămâne cuprins între acele fire întinse. Dar, scriind, atenția mi-era distrasă cu ușurință și, dacă aproape întotdeauna respectam marginea din stânga, treceam deseori peste cea din dreapta, fie ca să completez cuvântul, fie pentru că ajunsesem într-un punct în care era dificil să-l împart în silabe și să încep un rând nou fără să depășesc marginile. Am fost pedepsită atât de des, că sensul limitei a devenit parte din mine, iar când scriu de mână, simt amenințarea aceluia fir roșu vertical, chiar dacă de mult timp, pe foile pe care le folosesc, nu mai există.

Așadar, ce pot spune? Azi bănuiesc că scrisul meu — să zicem — în stilul Ceciliei a sfârșit înăuntrul sau sub scrisul din acele caiete. Nu-mi amintesc, și totuși trebuie să fie acolo, educat, în sfârșit, să stea între linii și între margini. Probabil că acel prim efort e matca din care provine și acum un sentiment de victorie vanitoasă ori de câte ori ceva nedeslușit, pe neașteptate, grație unei prime înlănțuiri de semne pe foaie sau pe ecranul computerului, din invizibil, cum era, devine vizibil. E o combinație alfabetică provizorie, cu siguranță vagă, dar între timp o am sub ochi, foarte aproape de primele impulsuri ale creierului, și totuși, aici, afară, deja desprinsă. Pentru mine, această întâmplare are întotdeauna o dimensiune magică atât de copilărească, încât da, dacă ar trebui să-i simbolizez grafic energia, aș recurge la dezordinea cu

care Cecilia și-a scris numele, pretinzând să o privesc, și aș vedea-o și aș recunoaște-o cu entuziasm în acele litere.

Încă din adolescență, în mania mea de a scrie acționează probabil atât amenințarea acelor linii roșii — am un scris foarte ordonat și, de asemenea, când folosesc computerul, după câteva rânduri mă duc imediat la aliniere și apăs pe iconița care le dă aceeași spațiere —, cât și dorința și teama de a nu le respecta. În general, cred că sensul pe care-l dau scrisului — și, de asemenea, tuturor dificultăților pe care le târăsc după mine — are de-a face cu satisfacția de a reuși să rămân, frumos, între margini și, totodată, cu impresia de pierdere, de irosire, că am reușit s-o fac.

Am pornit de la o fetiță care încearcă să-și scrie numele, dar acum, pentru a continua, aș vrea să vă invit să rămânem un pic printre rândurile lui Zeno Cosini, protagonistul cărții extraordinare a lui Italo Svevo, *Conștiința lui Zeno*. Zeno e surprins chiar în efortul de a scrie și efortul lui, în ochii mei, nu e foarte diferit de al Ceciliei. Să citim:

După-masă, așezat comod într-un fotoliu gen Club, iau în mână un creion și o bucată de hârtie. Fruntea mi-e netedă deoarece am eliminat din minte orice efort. Propriul meu gând îmi apare izolat de mine. Îl văd. Se înalță, coboară... Dar e singura lui activitate. Și, ca să-i aduc aminte că el e gândul și că ar

fi de datoria lui să se manifeste, pun mâna pe creion. Și iată că fruntea mi se încrețește, căci fiecare cuvânt e alcătuit dintr-o mulțime de litere, iar prezentul, imperios, răsare și întunecă trecutul¹.

Nu arareori cine scrie începe să povestească pornind exact din momentul în care se pregătește să-și ducă la bun sfârșit strădania, aș zice, dimpotrivă, că se întâmplă dintotdeauna. Felul în care ne imaginăm că tragem afară, cu ajutorul cuvântului scris, un „lăuntru“ născocit, prin natura lui mereu echivoc, ar merita mai multă atenție când se discută despre literatură. Eu, subjugată de farmecul lor, le colecționez maniacal. Și acest fragment al lui Svevo a exercitat întotdeauna o influență asupra mea, de când eram adolescentă. Scriam încontinuu, chiar și dacă se dovedea obositor și aproape tot timpul dezamăgitor. Când am citit pasajul acela, am ajuns să fiu sigură că Zeno Cosini are probleme asemănătoare cu ale mele, dar că știe mult mai mult despre ele.

Svevo, așa cum ați ascultat, subliniază că totul începe cu un creion și o bucată de hârtie. Apoi se produce o sciziune surprinzătoare: eul celui care vrea să scrie se separă de propriul gând și, separându-se, vede gândul acela. Nu e o imagine fixă și precisă. Gândul-viziune apare ca ceva în mișcare — se înalță și coboară — și are îndatorirea de a se manifesta înainte de a dispărea. Verbul e chiar acesta, „a se manifesta“, și e semnificativ, trimite la o acțiune care se realizează grație mâinii.

1. Traducere de Constanța Tănăsescu, Univers, București, 1989, p. 6.

Acel ceva care e în fața ochilor eului — ceva mobil, deci viu — trebuie „prins cu mâna“ dotată cu creion și transformat, pe bucata de hârtie, în cuvânt scris. Pare o operațiune ușoară, dar fruntea lui Zeno, înainte destinsă, se încrețește, strădania nu e neînsemnată. De ce? Aici Svevo face o observație la care țin mult. Strădania se datorează faptului că prezentul — întregul prezent, chiar și al aceluia eu care scrie, o literă după alta — nu reușește să țină în frâu cu claritate gândul-viziune, care apare întotdeauna înainte, care e întotdeauna trecutul și care de aceea are tendința să se înceteșeze.

Citeam acele câteva rânduri, eliminam ironia, le forțam, mi le potriveam. Și îmi imaginam o cursă contra timp, cursă în care cine scrie rămâne mereu în urmă. În vreme ce, într-adevăr, literele se alăturau cu viteză una celeilalte impunându-se, imaginea devenea neclară și scrisul era întotdeauna destinat unei imprecizii agasante. Scrisului îi lua prea mult timp să fixeze șuvoiul creierului. „Mulțimea de litere“ era lentă, se ostenea să surprindă trecutul în timp ce literele însele deveneau trecut, mult se pierdea. Când mă reciteam, aveam impresia că o voce, zvâcnind în capul meu, conșinea mai mult decât devenise pe urmă într-adevăr literă.

Nu-mi amintesc să mă fi gândit vreodată, când eram copilă, că aș fi locuită de o voce străină. Nu, n-am trăit niciodată acest sentiment neplăcut. Lucrurile se complicau, în schimb, când scriam. Citeam foarte mult